

## VLADAVINA PRAVA-OSNOVNI FAKTOR IZGRADNJE PRAVNE DRŽAVE SA OSVRTOM NA BIH

Arnad Biković, email: [Arnad.b@hotmail.com](mailto:Arnad.b@hotmail.com)

Salih Delić

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

**Sažetak:** U današnjem društvu i medijima često se susrećemo s pojmom pravne države i vladavine prava. Nažalost živimo u državi u kojoj su ti pojmovi svakodnevno na udaru, i u kojoj se na njih najčešće pozivaju upravo oni koji ih krše. Obično se ti pojmovi doživljavaju kao sinonimi, no to nije slučaj. Čovjek oduvijek teži za slobodom, pravima i jednakosti kakvu zaslužuje po moralnim i koja su mu obećavana ljudskim zakonima. Na vladavinu prava gledamo kao na duh savremene države, države u službi naroda. Pojam pravne države, u svom savremenom teorijskom značenju, je ona sociološka kategorija koja daje optimalne okvire za ljudske slobode, jednakost ljudi u prilikama za uspjeh. To je država u kojoj ne vlada pojedinac ili grupa nego vlada pravo i svi su obavezni pokoravati se toj vladavini. Pretpostavka ostvarenju vladavine prava su ustav, dioba vlasti te ustavnost i zakonitost. U pravnoj državi samo pravo je najviše rangirano, iznad bilo kojeg pojedinca ili grupe, uključujući zakonodavca.

**Ključne riječi:** vladavina prava, pravna država, ljudske slobode, pravo, zakon

## THE RULE OF LAW - A BASIC FACTOR OF BUILDING A LAW STATE WITH A REFERENCE TO BiH

**Abstract:** In today's society and the media, we often encounter the notion of the rule of law and the rule of law. Unfortunately, we live in a country where these terms are often at stake, and most often referred to by those who violate them. Usually these terms are perceived as synonyms, but this is not the case. Man has always been striving for the freedom, rights and equality that he deserves under the moral and promised laws of man. We view the rule of law as the spirit of the modern state, the state in the service of the people. The notion of the rule of law, in its contemporary theoretical meaning, is a sociological category that gives optimal frameworks for human freedoms, equality of people in opportunities for success. It is a state where it is not governed by an individual or a group but by the rule of law and everyone is obliged to obey that rule. The prerequisites for the exercise of the rule of law are the constitution, the separation of powers, and constitutionality and legality. In the rule of law, law alone is the highest ranking, above any individual or group, including the legislator.

**Keywords:** rule of law, rule of state, human freedoms, law

### 1. UVOD

Pojmovi "vladavina prava" i "pravna država" suštinski izražavaju istu političko-filozofsku ideju o tome da moć države, kao najvažnija u pojedinom društvu, mora biti ograničena. Oba ova pojma obuhvataju ograničenje državne arbitrarnosti putem pravnog poretka i njegove zakonite primjene. Kod pitanja da li postoje sadržajne razlike između značenja pojmova "vladavine prava" i "pravne države", treba istaći da bez prava u nekom obliku nema društvenog života. Stoga sintagma "vladavina prava" može da bude pogrešno interpretirana, budući da se pod tim terminom može obuhvatiti i stanje u državama koje formalno imaju razvijen pravni sistem, ali koji je međutim nedemokratski, zasniva se na nepoštivanju ljudskih

prava, ili na rasnoj, spolnoj ili vjerskoj segregaciji. Kao primjer možemo navesti nacističku Njemačku ili Sovjetski Savez u doba Staljina, dakle države koje su imale razvijene pravne sisteme, koji su na žalost bili potpuno u službi zločinačke ideologije. Stoga bi pojam "vladavina prava" valjalo shvatati u suštinskom, materijalnom smislu, a ne bukvalno i formalistički. Također bi bilo svrsishodnije koristiti termin "pravna država", koji u teoriji nije indentičan "vladavini prava", ali izražava iste vrijednosti i principe kojima teži pravni poredak svake savremene države.

## 2. POJAM PRAVNE DRŽAVE, ODNOSNO VLADAVINE PRAVA

Pojmovi "vladavina prava" i "pravna država" imaju približno isto značenje. Prvi je anglosaksonskog porijekla (Rule of Law – vladavina prava), a drugi njemačkog (Rechtsstaat – pravna država). Suština jednog i drugog pojma jeste suprostavljanje neograničenoj vlasti državnih organa, a naročito samovolji apsolutističkih vladara i njihovim zlorupotrebama vlasti, zatim zalaganjem za zaštitu pojedinca (čovjeka, građanina) i njegovih prava i obratno, zaštitu države od pojedinaca koji krše društvena pravila ponašanja. Otuda je dubok, humanistički misao pojmova "vladavina prava", odnosno "pravna država". Pojam pravne države podrazumijeva podvođenje pod pravni poredak svih organa vlasti i pojedinaca, kao i organizacija i ustanova. Pri tom svako postupanje suprotno pravnom poretku (a to prije svega znači suprotno ustavu i zakonu), bez obzira da li je riječ o nosiocima vlasti ili o građanima, ustanovama i organizacijama - podliježe odgovornosti i sankcijama. Ustav i zakon ustanovljavaju pravila ponašanja (pravni poredak) obavezna za sve, utvrđuju prava, dužnosti i obaveze građana i organizacija, ali isto tako i prava, dužnosti i obaveze organa državne vlasti. Pri tome su za shvatanje suštine vladavine prava (pravne države) i za njeno ostvarivanje bitna i ova dva pravila:

- da u državi nema sile koja bi bila jača od prava i
- da niko nema više prava od drugih, tj. da su svi pred zakonom jednaki.

Danas postoji više značenja pojma pravne države. Međutim, ona u osnovi mogu da se svedu na četiri sukcesivna značenja, gdje je svako prethodno značenje premisa narednog značenja pojma pravne države. Prvo značenje pojma pravne države označava se terminom "minimalna pravna država" (ono je slično značenju države koja je minimalna i pravna). To znači da država nije samo izvor prava, nego i pravno normirana društvena kategorija sa utvrđenom ulogom politike, politika kao racionalna, a ne iracionalna kategorija u kumovanju pravu, čime je i država vezana, jer čini njen stub. Drugo značenje svodi pojam pravne države na zakonitost (legalitet), gdje svi nosioci vlasti imaju precizno pravno utvrđene odgovornosti, odnosno, ne postoje diskreciona prava. Treće značenje pojma pravne države zasniva se na legitimitetu. Legalitet i legitimitet su dva bitna svojstva državne vlasti. Kao takvi oni utiču na osnovne osobenosti formiranja, organizovanja i funkcionisanja države. Sadržina vrijednosti legaliteta i legitimiteta izvodi se iz suštine moderne države i njene uloge u društvu. Naravno, to ima svoje korijene, prije svega u velikim buržoaskim revolucijama, kao i u razvoju politike i pravne misli, povezano sa ulogom države i prava. Legalitet i legitimitet, kao vrijednosni principi pravne države, imaju značajnu ulogu u životu građana u mnogim zemljama, a u skladu sa njihovim određenim uslovima. Princip legaliteta temelji se na činjenici da je u društvu moguće vladati pomoću pravnih normi, o čemu se govorilo i u antici. U bit legaliteta ulazi stalna neminovnost usavršavanja normi putem promjena. To može da vodi ka riziku, kada određeni subjekti sistema, konkretno, nosioci vlasti u cilju realizacije svojih ciljeva stalno donose nove odluke, čiji broj i kvalitet veoma teško može da se prati zbog "gužve" pravnih normi pred vratima

ustava, što vodi do sukoba sa najvišim dokumentom. U tom slučaju legalitet postaje instrumentom razaranja ustavnosti. Zato državna vlast u pravnoj državi mora da se oslanja na granice strategije, politike i prava i njihove modernizacije, koja se posebno ogleda u modelu države blagostanja, krajem sedamdesetih godina razvijenih zemalja o čemu će biti posebno riječi. To pretpostavlja značajan uticaj homo politicusa na nosioce vlasti u procesu odlučivanja. Legalitet i legitimitet koji se formalno podudaraju, predstavljaju bitne elemente pojma pravne države. Za razliku od legaliteta, suština legitimiteta temelji se na situaciju i vršenju vlasti (izbor, regulisano ponašanje političkih partija i nosilaca vlasti u skladu sa načelima i procedurom izbornog sistema). Njihovo ostvarivanje označava uspostavljanje sistema i procedure utemeljen na utvrđenim načelima umjesto haosa. Međutim, u političkoj empiriji mogu se javiti određeni problemi legitimiteta u vidu stalne i sve veće preopterećenosti nosilaca vlasti i sve obimnijim zahtjevima, čemu ona ne može adekvatno da odgovori. Zato dolazi do promjena sistema izbora i izbornog mandata. Značajnu ulogu u pravnoj državi ima i ustav, u kome se utvrđena načela, osnovne slobode i prava građana, njihovo garantovanje i zaštita; osnovne funkcije, odnosno, odgovornosti; granice, mehanizmi i institucije državne vlasti. Na kraju, jedna od premisa pravne države jeste da je ona i "pravedna". Tako se u značenju pojam pravne države shvata onaj model države koji se temelji i na principima pravde.

### 3. HISTORIJA PRAVNE DRŽAVE

Tragove zalaganja za vladavinu prava nalazimo u davna vremena, a nekih načela zakonitosti ima u antičkim (grčkim i rimskim) zakonima. U starom Rimu su nastale poznate latinske izreke "Zakon je surov, ali je zakon" (lat. *Dura lex sed lex*), što znači da se zakon mora poštovati i izvršavati bez pogovora, i "Ni vladar ne smije da povredi zakon" (lat. *Lex non a rege est violanta*).

Jedna odredba iz rimskog prava glasi: "Neka se svi pokoravaju zakonu" (lat. *Omnes oboediant legi*). Slične misli nalaze se i u nekim srednjovjekovnim pravnim dokumentima. Tako u jednom francuskom pravnom dokumentu stoji: "Zakon je najviša svetinja po kojoj se svi moraju upravljati". U Velikoj povelji sloboda (1215) zapisano je pravo građana da se pobune protiv vladara u slučaju da se vladar ne pridržava Povelje. U Dušanovom zakoniku (1349) izričito se insistira na zakonitosti i propisuje kazna za onoga ko se ne pridržava odredaba zakona. Značajno je da je tamo zapisano da su i car i carica "stavljani pod zakon", a u nekim odredbama se parafraziraju već pomenute izreke ili pravila iz rimskog prava, kao ova iz člana 172: "sve sudije da sude po zakoniku, pravo, kako piše u zakoniku, a da ne sude po strahu od carstva im."

Teorija o narodnoj suverenosti i demokratiji u savremenom smislu nastala je u toku XVII i XVIII stoljeća, prije svega u Engleskoj i Francuskoj. Tu se javlja čitava plejada filozofa, pravnika i političkih mislilaca: Tomas Hobs, Džon Lok, Šarl Monteskije, Žan Žak Ruso i drugi. Njihova shvatanja izvršila su ogroman uticaj na sadašnje društvo i dovela do prave duhovne revolucije. Te ideje su značile i neposrednu pripremu za građansku demokratsku revoluciju u zemljama Evrope i Sjeverne Amerike, u okviru borbe protiv apsolutizma i za ostvarivanje narodne suverenosti, stvarani su uslovi za ostvarivanje vladavine prava odnosno pravne države kao negacije apsolutističke feudalne monarhije, u kojoj je volja vladara predstavljala zakon. Kao rezultat građansko-demokratske revolucije, krajem XVIII i tokom XIX stoleća veliki broj evropskih i američkih država donosi ustav i uspostavlja ustavnost i zakonitost kao osnovne principe političkog i državnog uređenja moderne građanske države. Pravna država svoj puni



smisao dobija tek u savremenom društvu. Bila je to puna pobjeda čovjeka i čovječnosti, jedna od najvažnijih i najvećih tekovina civilizacije.

Za pravne pisce pravna država ne postoji samo kao formalni pravni pojam i oblik. Pravna država može da postoji samo u demokratiji koja nije svedena na puku formu.

Prvi prigovor pravnoj državi je formalnog karaktera i odnosi se na nesklad koji postoji između proklamovane opšte obaveznosti i pravne obaveznosti suverena. U središtu ideje pravne države nalazi se problem kako suveren, koji je po definiciji pravno neograničen, a često i pravno neodgovoran, može da se dovede u vezu sa pravnom ograničenošću volja i opštom pravnom odgovornošću. Najpoznatiji odgovor dao je Georg Jelinek teorijom o tzv. samoobvezivanju suverena. Ideja pravne države je prema Jelineku formalno sačuvana činjenicom da suveren, stvarajući pravo i sebe samog pravno obavezuje, pa je i sam podređen pravu. Drugi važan prigovor odnosi se na sadržinu pravne države.

#### **4. UZROCI, USLOVI I SREDSTVA ZA POSTOJANJE VLADAVINE PRAVA – PRAVNE DRŽAVE**

Načelo vladavine prava možda na najočigledniji način pokazuje tijesnu povezanost države i prava. Zbog toga su uzroci, uslovi i sredstva za postojanje načela vladavine prava, tj. pravne države, gotovo sasvim isti sačinocima, uslovima i sredstvima za ostvarivanje države i prava. Vladavina prava zahtijeva postojanje i ostvarivanje odgovarajućih načela i institucija, kakve su legitimnost vlasti, podjela vlasti, nezavisnost sudstva, ustavnost i zakonitost (legalitet), ustavna jamstva ljudskih prava i građanskih prava, sloboda privrede i privredne aktivnosti. Među različitim uzrocima koji utiču na vladavini prava, posebno mjesto pripada: stabilnosti, homogenosti, redu, miru i pravnoj svijesti. Pravna država, po pravilu svoj zadatak uspješno ostvaruje samo u stabilnim zajednicama. Za društvenu homogenost su posebno značajni zajednička historija i tradicija, etničke, vjerske, nacionalne, kulturne i druge srodnosti. Mir sam po sebi ima određenu vrijednost za ostvarivanje pravne države. Društveni mir pokazuje da država obavlja svoje zadatke. Pošto red u društvu rijetko nastaje spontano, on se uvijek postiže uz izvjesnu primjenu državne sile. Red je, dakle, nasilnim sredstvima postignut društveni mir. Na pravnu državu utiču društvena i pravna svijest, javno mnjenje, kao i njima prilagođena društvena i pravna ideologija. Dok društvena svijest nastaje spontano, glavna svijest se najčešće stvara svjesno i planski, dugim protekom vremena. Za shvatanje pravne svijesti posebno je značajna ideologija.

Zadatak društvene i pravne ideologije se posebno sastoji u tome da obrazuju i podržavaju poželjan stav građana prema pravu. Na karakter pravne države utiču javno mnjenje i različite interesne grupe, među kojima posebno mjesto pripada tzv. presijskim i interesnim grupama. Pravna država podrazumjeva i postojanje odgovarajućih državno organizacionih i pravno-tehničkih uslova, ustanova, sredstava i postupaka. Posebno mjesto među njima pripada demokratiji, podjeli vlasti, funkcionalnoj organizaciji državne vlasti kao i dobroj pravnoj tehnici. Bez demokratije nema moderne pravne države niti valjanih sredstava za kontrolu rada državnih organa i društvenih organizacija. Pravna država je tek u demokratiji postala izraz volje naroda. Pravna država ne može da postoji ni bez podjele vlasti. Uz to, potrebno je, da postoji podjela vlasti i unutar svakog glavnog državnog oblika.

Sve mjere koje imaju za cilj da vlast učine javnim poslom kao i da osujete njeno pretvaranje u privilegiju, istovremeno predstavljaju i mjere koje pravnu državu treba da učine boljom i

efikasnijom. Te mjere su na Čikaškom kolokvijumu 1957. godine određene na sljedeći način: postojanje i uvažavanje tradicionalnih sloboda i prava, uključujući i sredstva za njihovu zaštitu; sistematizovane opšte norme koje obavezuju upravu i sudstvo; postojanje nezavisnog i stalnog sudstva, nepristrasan sudski postupak; pravni osnov za upravne akte i sudski nadzor nad upravnim organima. Takav pristup je ubrzo potvrđen i kao stav Međunarodne komisije pravnika u tzv. Delhijskoj deklaraciji (1959).

Zaključak iz Delhijske deklaracije je ponovljen i preciziran u tzv. Lagoškom dokumentu iz 1961. godine u kome je istaknuto da pravna država postoji kada su ispunjena tri uslova: "postojanje efikasne vlade koja je u stanju da održi zakon i red i da obezbijedi društvene i ekonomske uslove života u društvu", "nezavisno sudstvo" i "mogućnost da se oni koji krše zakonitost liše položaja, ugleda i sličnih društvenih dobara". I pravno – tehnički uslovi i sredstva utiču na pravnu državu. Tu prije svega spadaju klasična pravna sredstva kojima treba da se obezbijedi zakonitost rada uprave, sudska kontrola akata uprave, ustavnost rada zakonodavstva sa ustanovom ustavnog sudstva i drugim sredstvima institucionalno–pravne i vanpravne kontrole.

## 5. BOSNA I HERCEGOVINA KAO PRAVNA DRŽAVA

Član I/2. Ustava BiH eksplicitno propisuje princip pravne države, te predstavlja BiH kao demokratsku državu „koja funkcioniše po slovu zakona”. Tekst ove odredbe ukazuje da se radi o principu „vlдавine zakona”, ali bi trebalo da se tumači kao princip pravne države. Srž principa pravne države nalazi se u principu vladavine zakona (principu legaliteta). Princip vladavine zakona ima demokratski elemenat koji se nalazi u činjenici da zakonodavno tijelo ima obavezu da reguliše društvene odnose isključivo na osnovu zakona. Na osnovu toga zaključujemo da je zakonodavac superioran u odnosu na egzekutivnu, upravnu i sudsku vlast, jer je ona vezana zakonom i ne može djelovati bez zakonske osnove. Ustavnopravnu granicu zakonodavne aktivnosti predstavljaju ustavna prava i slobode, kao garant čovjekove slobode, preko koje zakonodavac ne smije preći. Osnovni elementi principa vladavine zakona su:

- kvalitet zakona,
- vezanost upravne vlasti zakonom,
- vezanost lokalne samouprave zakonom,
- ograničenost principa zakonitosti u slučaju privatnopravne uprave.

U formalnom smislu, zakon je posebna vrsta opšteg i apstraktnog pravnog akta, koji donosi zakonodavni organ u posebnom zakonodavnom postupku. U materijalnom smislu zakon je pravna norma državnog organa koja uređuje određene društvene odnose. Da bi se jedan akt mogao definisati kao „zakon” u smislu principa zakonitosti, on mora ispunjavati određene kriterije. Drugim riječima, svaki zakon mora ispunjavati određene kvalitete. Zakon mora biti pristupačan, razumljiv i predvidiv.

Pristupačnost zakona podrazumijeva da je taj zakon službeno i objavljen, te da se građani o njemu mogu informisati. Norma se ne smatra zakonom ako nije dovoljno precizno formulisana, kako bi je građanin mogao razumjeti i kako bi prema njoj mogao prilagoditi svoje ponašanje. Građanin mora biti u stanju da – u mjeri koja odgovara okolnostima a, ako treba, i uz odgovarajuće profesionalno savjetovanje – predvidi posljedice svoga djelovanja.

## 6. PRAVNA SIGURNOST

Pravna država, kao što je BiH, mora svojim građanima garantovati pravnu sigurnost. Naime, država treba da počiva na opštem principu da se njena sveukupna djelatnost može predvidjeti. Pravna sigurnost postoji kad su pred zakonima i pravom svi jednaki, i ona može postojati samo tamo gdje svaki građanin može znati šta državne vlasti mogu i smiju učiniti, te znati šta je propisano, dopušteno ili zabranjeno. Pravna sigurnost znači i to da se svaki građanin može pouzdati u značenje i predvidivost važećih pravnih propisa, kao i u prava i obaveze koji proizlaze iz tih propisa. Element pravne sigurnosti je i princip da niko ne može biti osuđen bez zakonske osnove. Može se ponekad desiti u društvu da je pravna sigurnost pojedinca u sukobu sa javnim interesima, ali pojedinac ne bi smio biti nesrazmjerno oštećen time što će mu njegova jednom stečena prava biti oduzeta naknadnim izmjenama i dopunama zakona na neprimjeren način. Također se i od pravosuđa i sudske prakse traži da imaju određenu konstantnost, tj. da se odluke suda ne donose arbitrarno. Zbog toga, sudovi moraju ujednačavati sudsku praksu i pri tom također koristiti sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava. Prema tome, i građaninu mora biti omogućeno da od sudova i upravnih organa očekuje identična rješenja za identične sporove i probleme.

## 7. LJUDSKA PRAVA I SLOBODE

Istorijski gledano, za današnji stadij razvoja i uloge ljudskih prava i sloboda u ustavnopravnim sistemima demokratskih država najveći značaj su imale borba za nezavisnost sjevernoameričkih kolonija i francuska buržoaska revolucija u XIX vijeku. Oba događaja predstavljaju simbol borbe za slobodu zajednice i pojedinca, ograničavanje vlasti naspram čovjeka i stvaranje čovjekovog slobodnog polja djelovanja u koje država neće smjeti da se miješa. Tako, u Deklaraciji o nezavisnosti (eng. Declaration of Independence) od 4. jula 1776. godine, koji se i danas slavi kao Dan nezavisnosti SAD, navodi se da je „očigledna istina da su svi ljudi jednaki”, „određeni neotuđivim pravima” među kojima su pravo na život, slobodu i traganje za srećom. U francuskoj Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina (franc. Déclaration des droits de l’homme et du citoyen) od 26. augusta 1789. godine, koja je, prema Preambuli francuskog Ustava V republike od 1958. godine, i danas sastavni dio Ustava ove države, navedeno je da su prava čovjeka i građanina „prirodna, neotuđiva i sveta”. Oba dokumenta, koja su neizmjenjivo uticala na inkorporisanje ljudskih prava u normativne sisteme država, zasnivala su se na teoriji škole prirodnog prava. Teorija te škole polazi od toga da su svi ljudi jednaki (univerzalnost) i da svaki čovjek (individualnost) ima urođena i neotuđiva prava, potvrđena u biću svakog čovjeka, u njegovoj prirodi, pa, prema tome, ona ne zavise od države ili pozitivnog prava. Žan-Žak Ruso (franc. Jean-Jacques Rousseau), jedan od sljedbenika škole prirodnog prava, u svom djelu „Društveni ugovor” ističe da demokratski suveren (vladar) ne može težiti ciljevima i interesima koji su suprotni interesima pojedinca koji ga je izabrao zbog čega mu i ne treba jamstvo naspram svojih podanika.

Iako su ljudska prava i slobode bile vezane za svoj „apsolutni” i „natpozitivnopravni” karakter, važenje ljudskih prava i sloboda je nemoguće zamisliti bez ustava i zakona. Tako i sama Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, u čl. 4-6, govori o tome da se sadržaj prava čovjeka i građanina može ograničiti samo zakonom u onoj mjeri u kojoj je to potrebno da bi svi imali jednaka prava i da bi se spriječile radnje koje štete društvu. Tako je zakonodavno tijelo postalo čuvar i zaštitnik prava čovjeka i građanina. Međutim, upravo u toj nužnosti da se ozakone prava



čovjeka i građanina pojavljuje se opasnost da zakonodavac zloupotrijebi svoje ovlaštenje i zakonima naruši „neotuđiva i nepovrediva” prava i slobode.

Tipičan primjer takve zloupotrebe jeste prenošenje ovlaštenja sa njemačkog parlamenta (njem. Reichstag) na vladu Adolfa Hitlera usvajanjem Zakona o prenošenju ovlaštenja (njem. Ermächtigungsgesetz) od 24. marta 1933. godine, čime je Hitleru i omogućeno da donese bilo koji propis, nezavisno od parlamenta i bez nužnog poštivanja postojećeg ustava. Posljedice su i te kako poznate. Poučene posljedicama 2. svjetskog rata, većina država je digla ljudska prava i slobode na ustavni nivo. Princip podjele vlasti i ustavnopravni rang ljudskih prava i sloboda omogućili su ljudskim pravima i slobodama znatno bolju normativnu zaštitu. Osim toga, nakon 2. svjetskog rata međunarodna zajednica je postala mnogo aktivnija na polju zaštite ljudskih prava i sloboda, te osiguranja mira u svijetu. Drugim riječima, počela je intenzivna faza internacionalizacije ljudskih prava i sloboda. Doneseni su mnogobrojni međunarodni dokumenti o zaštiti ljudskih prava i sloboda, čime je ovo pravno područje postalo dio međunarodnog prava. Ta faza razvoja počela je usvajanjem Povelje UN 26. juna 1945. godine, koja je „potvrdila vjeru u osnovna prava čovjeka, u dostojanstvo i vrijednost ljudske ličnosti” (Preambula). Nakon toga, 10. decembra 1948. godine, iako pravno neobavezujuća, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima priznala je da su „urođeno dostojanstvo”, te „jednaka i neotuđiva prava svih članova ljudske porodice temelj slobode”. Kvalitetan korak naprijed napravljen je usvajanjem 19. decembra 1966. godine pravno obavezujućih dokumenata: Pakta UN o građanskim i političkim pravima i Pakta UN o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Na taj način ljudska prava i slobode postali su nezaobilazni segment međunarodnog prava. Štaviše, značaj nekih prava, kao što je zabrana diskriminacije na rasnoj osnovi, bio je toliki da su proglašeni ius cogensom – imperativnim međunarodnim pravom kojem se sve države svijeta moraju povinovati.

Posljednji aspekt koji je bitno spomenuti u ovom kontekstu jesu izvršna snaga i provodivost ljudskih prava i osnovnih sloboda. Prije više od 200 godina smatralo se da je svečana proklamacija francuske Deklaracije o pravima čovjeka i građanina dovoljna garancija za djelotvornu zaštitu ljudskih prava. To je i bio razlog što se francuski sistem zaštite ljudskih prava i sloboda s vremenom počeo kritikovati kao formalistički i nedjelotvoran, za razliku od engleskog, koji je od početka stavljao akcent na uspješne procesne garancije, misleći, prije svega, na djelovanje procesnog instituta habeas corpus (koji je zabranjivao protivpravna lišavanja slobode u Engleskoj).

U današnje vrijeme u svijetu postoje izuzetno bitni mehanizmi za institucionalnu i procesnu garanciju zaštite ljudskih prava i sloboda. To se posebno odnosi na Evropu u kojoj sistem zaštite ljudskih prava i sloboda iz EKLJP, uključujući pravno obavezujuću jurisdikciju ESLJP, predstavlja najuspješniji regionalni sistem zaštite ljudskih prava i sloboda u svijetu.

## **8. IZVORI LJUDSKIH PRAVA U BIH**

Osim Ustava BiH, i drugi pravni akti propisuju ljudska prava i slobode koji nemaju ustavni, već (uglavnom) zakonski rang (npr., Zakon o zabrani diskriminacije u BiH.). Ustav BiH sadrži neuobičajeno široko postavljen katalog ljudskih prava i sloboda. Ljudska prava i slobode u Ustavu BiH nisu koncentrisani u jednom jedinstvenom katalogu, već se nalaze na različitim mjestima i u različitim pravnim izvorima. Na taj zaključak ne utiče ni činjenica da član II/3. Ustava BiH nosi naslov „Katalog prava”. Naime, kada se sagleda kompletan tekst Ustava BiH, mogu se uočiti četiri različite grupe ljudskih prava i sloboda, koje se međusobno, manje ili više,

preklapaju i podudaraju. Osim toga, za te četiri grupe ljudskih prava i sloboda mogu se uočiti određene specifičnosti. Te četiri skupine su:

- Katalog prava iz člana II/3. Ustava BiH,
- EKLJP,
- Aneks I na Ustav BiH i
- pojedina ljudska prava i slobode na drugim mjestima u Ustavu BiH.

Katalog prava iz člana II/3. Ustava BiH je lista ukupno 13 različitih individualnih prava i sloboda, koji, uglavnom, predstavljaju slobodarska i ljudska prava i slobode.

To su:

- pravo na život;
- pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju, niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni;
- pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu;
- pravo na ličnu slobodu i sigurnost;
- pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom;
- pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku;
- pravo na slobodu misli, savjesti i vjere;
- sloboda izražavanja;
- sloboda mirnog okupljanja i sloboda udruživanja s drugima;
- pravo na brak i zasnivanje porodice;
- pravo na imovinu;
- pravo na obrazovanje i
- pravo na slobodu kretanja i prebivališta.

EKLJP, na koju ukazuje član II/2. Ustava BiH, ubraja se u drugu skupinu prava i sloboda iz Ustava BiH. Interesantno je istaći da se sva prava iz kataloga člana II/3. Ustava BiH, ujedno, nalaze i u EKLJP. Naravno, osim 13 prava i sloboda iz člana II/3. Ustava BiH, EKLJP propisuje i mnoga druga ljudska prava i slobode koji nisu obuhvaćeni članom II/3. Ustava BiH (npr., pravo na efektivan pravni lijek iz člana 13. EKLJP). Materijalni obim prava i sloboda iz člana II/3. Ustava BiH i identičnih prava iz EKLJP je isti. Prema tome, ako neko tvrdi da je učinjena povreda prava na imovinu, zaštita tog prava po osnovu člana II/3.k) Ustava BiH je identična zaštiti prema članu 1. DP broj 1 uz EKLJP. Međutim, u pogledu pitanja aktivne legitimacije (*ratione personae*), tj. prava da se pozove na katalog ljudskih prava i sloboda iz EKLJP, USBiH je naglasio da postoji razlika u odnosu na katalog prava i sloboda iz člana II/3. Ustava BiH. Naime, EKLJP daje minimum zaštite, i to isključivo privatnim fizičkim i pravnim licima, a ne javnopravnim subjektima, a katalog iz člana II/3. Ustava BiH pruža širu zaštitu i štiti kako privatna fizička i pravna lica, tako i javnopravne subjekte.

Aneks I na Ustav BiH sadrži dodatni katalog međunarodnopravnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava i sloboda, te humanitarnog međunarodnog prava. Do danas (1. juni 2012. godine) BiH je potpisala i ratifikovala sve dokumente sa te liste osim Evropske povelje za regionalne jezike i jezike manjina (1992), koja je potpisana 2006. godine, ali do danas nije ratifikovana. Treba napomenuti da je BiH obavezna da, prema članu II/7. Ustava BiH, postane ili ostane strana ugovornica tih međunarodnih sporazuma.



Konačno, četvrtu skupinu ljudskih prava i sloboda čine različita prava koja se mogu naći na različitim mjestima u Ustavu BiH. Tako, posljednja, 10. alineja Preambule Ustava BiH propisuje kolektivno pravo Bošnjaka, Hrvata i Srba da imaju konstitutivni status. Član I/4. Ustava BiH propisuje 4 ekonomske slobode kretanja: ljudi, robe, usluga i kapitala. Član II/4. Ustava BiH propisuje zabranu diskriminacije za sva prava i slobode koji su propisani u članu II i Aneksu I na Ustav BiH. Član II/5. Ustava BiH propisuje pravo izbjeglica i raseljenih lica da se vrate u svoja prijeratna mjesta stanovanja.

## 9. ZAKLJUČAK

Vladavina prava je jedna kompleksna tvorevina čije djelovanje seže u mnoge pore ljudskog društva, a bez nje ne bi mogli zamisliti svijet kakvim ga danas poznajemo. To nije čisto pravni pojam, već i politički, filozofski, seže i u ekonomiju i druge znanosti. Bez vladavine prava nemoguće bi bilo zamisliti modernu industrijsku proizvodnju, kao ni slobodno tržište.

Nažalost, moderna vremena nose i nove izazove, te su sve sofisticiraniji načini na koji moderni vlastodržci pod krinkom vladavine prava i sigurnosti zapravo ukidaju ista ta prava za koja su se prijašnje generacije toliko borile. U Americi predsjednik Obama potpisuje zakon kojim se omogućuje doživotni pritvor za optuženike za terorizam bez suđenja, u Europi se na mala vrata šverca europski ustav pod novim nazivom Lisabonskog sporazuma, čime se izbjegavaju potencijalni problemi ratifikacije u zemljama članicama. Ljudska povijest pokazuje jednu konstantu: vlast uvijek pokušava prigrabiti sebi što više prava na uštrb naroda, dok je na narodu da to uvidi i spriječi, kako danas, tako i mehanizmima ograničavanja u budućnosti.

## 10. LITERATURA

- [1] Ademović N., Joseph M., Marković G., (2012), Ustavno pravo Bosne i Hercegovine, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo
- [2] Ademović N., (2012), Kodeks ustavnog prava Bosne i Hercegovine, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo
- [3] D'Aoust, Edouard, u: Steiner, Christian/Ademović, Nedim, Komentar Ustava Bosne i Hercegovine, Konrad Adenauer Fondacija (izd.), Sarajevo, 2010.
- [4] Kasim T., (2006), Ustavno pravo, Fakultet za javnu upravu Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
- [5] Rajko K., Ustavno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, Banja Luka, 1999.
- [6] Steiner, Christian/Ademović, Nedim, Komentar Ustava Bosne i Hercegovine, Konrad Adenauer Fondacija (izd.), Sarajevo, 2010
- [7] Trnka, Kasim, Ustavno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću et al. (izd.), Bihać, 2000
- [8] Ustav BiH
- [9] Abedin Ferović, „Granica ispravne politike, alias vlasti pravne države“, Novi Pazar, 2006 . godine;
- [10] Lukić, Košutić, Mitrović, „Uvod u pravo“, Beograd, 1999. godine;
- [11] Radošin Rajović, „Ustav i prava građana“, Beograd, 2004. godine;